THE INFLUENCE OF ERASMIAN THOUGHT ON THE SUBVERSIVE HUMOROUS LANGUAGE OF FRANÇOIS RABELAIS

Liviu-Iulian Cocei, PhD Student, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: François Rabelais, the monk that left the monastery to study medicine, was also a major Renaissance writer and scholar. Most often associated with the field of literature, Gargantua and Pantagruel*, the story of the extravagant adventures of two giants, covers a much wider range of domains: from occult or fantastic stories (like the episode of Epistemon`s resurrection) to epic tales (like the naval journey in search of the* Divine Bottle*), from practical philosophy to the art of education (the letter of Gargantua to Pantagruel and the chapters on Gargantua`s childhood is highly relevant to the humanistic ideals of the French author). This paper aims to analyze the influence of Erasmian thought on the hilarious language of Rabelais. Even though the books that compose the stories of these giants are humorous, I support the idea that behind the laughing mask lies serious thoghts. Just like Erasmus of Rotterdam in* The Praise of Folly*, Rabelais, through the ironic language that he creates, hides his subversive view about the Scholastic theologians. That is why, in the second part of this study, I analyze some of the passages that reveals his own philosophy of life.*

Keywords: humor, subversive language, irony, humanism, Scholastic theology.

Fără îndoială, umanistul francez François Rabelais se numără printre marii admiratori ai lui Erasmus din Rotterdam, după cum reiese şi dintr-o „scrisoare din 1532, [în care] Rabelais i se adresează astfel lui Erasm: «Părinte preaiubit (*Pater amantissime*), părinte şi podoabă a patriei, oblăduitor al literelor, apărător de neînvins al dreptăţii.» Şi îi mărturiseşte: «tot ceea ce eu sunt şi orice merit al meu, doar de la tine l-am primit (*ut quidquid sum et valeo, tibi id uni acceptum.*) [...] dacă nu aş recunoaşte-o în faţa tuturor, aş fi cel mai ingrat dintre oamenii de astăzi şi din viitor.»"1 Cu alte cuvinte, asumându-l drept mentor, scriitorul francez recunoaşte fără nicio rezervă influenţa pe care cărturarul olandez o exercitase asupra creaţiei sale literare. În cele ce urmează, ne vom concentra atenţia asupra modului în care gândirea ironică a lui Erasmus a marcat limbajul umoristic subversiv al lui Rabelais.

Călugăr franciscan, trecut apoi la ordinul benedictinilor, Rabelais se aseamănă cu Erasmus, în primul rând prin decizia de a părăsi cercul îngust al zidurilor mănăstirii şi de a gândi în mod autonom. „Şi unul şi celălalt", scrie Lucien Febvre, „au simţit, de timpuriu, misterioase legături între credinţa lor şi înţelepciunea antică. Unul ca şi celălalt îşi bazează teologia pe texte sacre şi profane în acelaşi timp. Şi unul şi celălalt se răzvrătesc împotriva educaţiei pe care au primit-o [...]"2. Iar în virtutea acestor apropieri, putem aminti câteva pasaje edificatoare. În primul rând, dacă *Elogiul Nebuniei* se încheie pe un ton vesel, în spiritul zeului vinului3, *Gargantua şi Pantagruel* se deschide, în mod explicit, cu o dedicaţie

1 Cornelia Comorovski, „Erasm-Huizinga-Erasm", în Johan Huizinga, *Erasm*, Humanitas, Bucureşti, 2007, p. 18

2 Lucien Febvre, *Religia lui Rabelais. Problema necredinţei în secolul al XVI-lea*, vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996, p. 237

3 „Văd că aşteptaţi un epilog; dar sunteţi mari proşti, dacă vă închipuiţi că mai mi-aduc aminte ceva din noianul de vorbe pe care le-am rostit. O vorbă veche zice: «Urăsc pe beţivul cu memorie bună». Dar umblă şi

BDD-V611 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:53:16 UTC)

adresată „băutorilor”4. De fapt, opera lui Rabelais este străbătută în întregime de aluzii fățișe la virtuțile consumului de alcool, în special de vin, cititorul fiind întâmpinat dintru-nceput cu expresia „*Hic bibitur*, adică *Aici se bea*”5, pentru ca în finalul operei să fie reafirmată celebra maximă antică: *in vino veritas*. Însă, după cum vom vedea, în spatele îndemnurilor lipsite de simțul măsurii, înaintează ascuns mesajul înțelept al „înfruptării” din tot ceea ce este material și spiritual deopotrivă.

Din punct de vedere structural și tematic, „romanul” lui Rabelais – de altfel, destul de dificil de încadrat într-un gen literar datorită caracterului său eclectic – oscilează între epopee6, enciclopedie7 și narațiune fantastică, cuprinzând și referiri științifice, dar și multe trimiteri la filosofii greci și romani.8 Și, întrucât trece cu ușurință de la monolog la dialog și de la proză la poezie, scriitorul François Rabelais nu poate fi fixat doar într-un gen precis.

Între paginile operei sale, în afară de plăcerea de a mânca sau de a bea, se remarcă totuși și plăcerea de a crea diverse cuvinte de spirit. El „folosește toate izvoarele pe care i le oferea limbajul timpului său: termeni populari, științifici, provincialisme, neologisme din limba greacă sau latină. E un virtuos al enumerărilor. Începe potolit și continuă vertiginos până ți se taie răsuflarea”[9]. Însă numele personajelor, de exemplu, dincolo de faptul că exprimă trăsăturile dominante ale acestora, sunt inventate cu scopul de a masca adevăratele intenții ale autorului: *Panurge* („șiret”), *Epistemon* („cel învățat”); cât despre numele uriașilor: *Grandgousier, Gargantua* și *Pantagruel*, nu putem spune decât că semnifică o sete nestăpânită de a ști, o curiozitate imensă, pe măsura staturii și a poftei acestor protagoniști.

Așa cum observam la începutul acestui studiu, în raport cu ironia lui Erasmus, umanistul francez se distinge ca un bun continuator al acesteia, exacerbând stilul critic erasmian de înțelegere a lucrurilor și de raportare la lume. „Rabelais, în mod similar [lui Erasmus], combină satira ecleziastică, lauda bătăii de joc și evanghelismul în cadrul repovestirii sale a istorisirilor populare despre uriașii Gargantua și Pantagruel care acoperă peisajele franțuzești cu urme ale explorărilor și emisiilor lor. Gigantică în stil, la fel ca și în conținut, emfatica narațiune bahică transformă orice incident într-o ocazie pentru sporovăiala elaborată și lauda extravagantă, uneori direct (ca în strălucitele omagii aduse învățăturii

---

una nouă: «Urăsc pe auditorii ce-și aduc aminte». Așadar, rămâneți sănătoși, aplaudați, bucurați-vă de viață și mai goliți câte un păhărel, voi, prea vestiți ciraci ai Prostiei”. (Erasmus din Rotterdam, *Elogiul nebuniei sau cuvântare spre lauda prostiei*, Editura Minerva, București, 2000, p. 160)

4 „O, mireasma vinului cât e de-mbietoare și de-amețitoare, mai minunată și mai desfătătoare decât a untdelemnului de candelă. Și aș socoti drept o laudă să se spună despre mine că am cheltuit mai multe parale pe vin decât pe ulei. [...] Drept care, veseliți-vă, iubiții mei, și cu voioșie citiți cele ce urmează, spre desfătarea minții și-a trupului. Și, ascultați, ghidușilor, amintiți-vă și de mine și, când o să creșteți mai mari, închinați-mi un pahar că și eu am să vă-ntorc urarea pe loc! Zău!” (François Rabelais, *Gargantua și Pantagruel*, Editura Tineretului, București, 1968, p. 13)

5 *Ibidem*, p. 16

6 Călătoria pe mare a lui Pantagruel și a echipajului său, precum și insulele pe unde aceștia poposesc, amintesc în mod evident de peripețiile lui Odiseu în drumul său de întoarcere acasă.

7 Scriitorul renascentist *se joacă* cu accepțiunile zicătorilor, proverbelor și sfaturilor înțelepciunii populare, făcând aluzii la unele episoade din miturile greco-romane, pe care le integrează armonios în nemaipomenitele aventuri ale celor două „mari” personaje ale operei sale.

8 În special la Platon, Aristotel sau Cicero, dar și la Socrate sau Diogene din Sinope. Referindu-se la cel din urmă, Rabelais realizează chiar o digresiune în mijlocul capodoperei sale, amintind de farmecul ironiei cinice, în speță de felul în care Diogene își rostogolea, aparent fără niciun sens, butoiul în care obișnuia să doarmă. *Cf. Gargantua și Pantagruel*, pp. 181-184

9 Sorina Bercescu, *Istoria literaturii franceze. De la începuturi și până în zilele noastre*, Editura Științifică, București, 1970, p. 95

BDD-V611 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:53:16 UTC)

umaniste sau utopicei abaţii Thelema), alteori la limita dintre bufonerie şi seriozitate”[10]. Astfel, dacă Erasmus realizează o elogioasă genealogie a Prostiei personificate, Rabelais prezintă în chip laudativ vechimea spiţei celor doi uriaşi, Gargantua şi Pantagruel. De asemenea, prin intermediul lui Panurge, un bun prieten al lui Pantagruel, Rabelais întocmeşte în manieră erasmiană un adevărat „discurs spre lauda datornicilor şi a creditorilor”, susţinând că, dacă n-ar mai exista niciun fel de datornic sau de creditor, echilibrul şi armonia lumii în ansamblu ar fi profund afectate: „O lume fără datorii! Astrele n-au să mai aibă, acolo sus, nici o rânduială în mişcare. [...] Nici un om n-are să-l mai scoată din nevoie pe semenul său; strige cât o pofti: «săriţi!», «arde!», «mă-nec!», «mă omoară!», că nimeni n-are să-i sară în ajutor. De ce? Păi, cum n-a dat nimic, nu i se datorează nimic. Arderea, naufragiul, ruina ori moartea lui nu păgubesc pe nimeni. Tot nu dăduse nimic. Tot n-ar fi dat nimic nici dup-aceea”11. Retorica de tip sofistic a lui Panurge este dezminţită însă imediat de Pantagruel, care nu se lasă convins sub nicio formă de această apologie a datornicilor şi a creditorilor: „Socot că, oricând şi oriunde, e ruşine mare să ceri împrumut, în loc să munceşti şi să agoniseşti. Nu se cade să te-mprumuţi, decât atunci când muncind n-ai putut dobândi câştigul cuvenit sau când ţi-ai pierdut pe nepusă-masă avutul. De-acum înainte nu te mai înhăita şi tu cu creditorii, şi hai s-o lăsăm baltă”12.

Putem spune că, sub umbrela limbajului umoristic, prin astfel de divagaţii, Rabelais îşi forţează limitele filosofice, chiar dacă, de cele mai multe ori, nu se raliază niciunei direcţii de gândire specifice, păstrând o relativitate axiologică îngăduitoare. De altfel, această atitudine ezitantă, cu accente hazlii, este tipică multor scriitori ai Renaşterii, după cum remarcă şi cercetătorul francez Lucien Febvre, atunci când scrie că „a existat în vremea Renaşterii, printre cei pasionaţi şi mânaţi de curiozitate, un fel de sufocare şi de năuceală în faţa strigătelor contradictorii şi vehemente ale filosofiilor antice. Cu cine trebuia început? Pe cine să-l ascultaţi mai întâi? Pe Aristotel sau pe Platon, pe Epicur sau pe Marcus Aurelius, pe Lucreţiu sau pe Seneca? Ce încurcătură! Nu era oare mai bine să stai în expectativă şi să te retragi în spatele unui surâs şi al unui «poate că...»? Şi aşa mai departe?”13 Altfel spus, datorită abundenţei copleşitoare de autori antici ce tocmai fuseseră redescoperiţi se configurează o viziune umanistă care nu acordă întâietate niciunei doctrine filosofice.

Forţa ironiei umoristice rabelaisiane rezidă în exagerări cu totul neverosimile, în hiperbolizare, procedeu care va fi reluat îndeosebi de Jonathan Swift. Referitor la naşterea lui Gargantua, de exemplu, autorul povesteşte, cu un gen de umor subversiv, că acesta „îşi făcu intrarea în lume pe urechea stângă a mumă-sii [...] Tare mă tem că nu prea credeţi ce vă spun eu despre această născare. Nu vreţi să credeţi, eu n-am ce vă face! Orişicum, să ştiţi: un om cumsecade, un ins cuminte, crede întotdeauna ce i se spune şi mai ales ce e scris în cărţi. Popii

10 James Grantham Turner, „Literature”, în Guido Ruggiero, *A Companion to the Worlds of the Renaissance*, Blackwell Publishing, Oxford, 2007, p. 377 („Rabelais likewise mixes ecclesiastical satire, mock encomium, and evangelism into his retelling of popular folk-tales about the giants Gargantua and Pantagruel, who cover the French landscape with traces of their exploits and emissions. Gigantic in style as well as content, the sprawling, drunken narrative turns every incident into an occasion for elaborate verbiage and extravagant praise, sometimes straight (as in the glowing tributes to humanist learning or the utopian Abbey of Theleme) and sometimes poised between jest and earnest.” trad. n.)

11 François Rabelais, *op. cit.*, pp. 190-191

12 *Ibidem*, p. 192

13 Lucien Febvre, *Religia lui Rabelais. Problema necredinţei în secolul al XVI-lea*, vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998, p. 100

BDD-V611 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:53:16 UTC)

de la Sorbona nu spun ei, oare, că temeiul tuturor lucrurilor de necrezut e tocmai credinţa? Şi, adică, dacă asta a fost voia Domnului, mai cutezaţi a vă-ndoi? Păi, dac-ar vrea el, femeile ar face de-aci-nainte copiii pe ureche!”14 Rabelais, alături de maestrul său spiritual, se numără printre aceia care, sub formă de glumă, se referă de fapt la lucruri serioase. Astfel, pe un ton vesel, el demască fie hibele feţelor bisericeşti, fie pedanteria scolasticilor. În cadrul fragmentului citat, avem de-a face cu o ironie de tip hiperbolă îndreptată împotriva obscurantismului religios, al caracterului habotnic şi complet neştiinţific al Facultăţii de la Paris din acea vreme. Creând un contrast între lumea obişnuită a cititorului şi o alta fantastică, ironia umoristică a lui Rabelais se naşte din nevoia de a surprinde ca-ntr-o oglindă prejudecăţile şi cusururile lumii în care a trăit. În acest sens, putem spune că discursul umoristic este doar un ambalaj, frumos ornat, menit să-l apere pe autor de posibilele atacuri ale minţilor suspicioase sau ale privirilor scrutătoare.

Potrivit lui Rabelais, în afară de râs, obiceiul de a consuma alcool reprezintă o altă caracteristică prin care omul se diferenţiază de animale. Evident, şi de această dată, dincolo de aparenţa frivolă sau comică a sugestiei respective, descoperim că scopul autorului nu e doar acela de a fi amuzant, ci de a dezvălui o învăţătură înaltă, întru totul serioasă. Iar în acest sens, el se referă la chipul şi felul lui Socrate de a face filosofie, despre care scrie în felul următor: „dacă l-ai fi preţuit după înfăţişare, n-ai fi dat pe el nicio ceapă degerată, atâta era de pocit la trup şi de vrednic de luat în râs la port [...] chicotind cât e ziua de mare şi bând la cot cu te miri cine, luându-le toate-n zeflemea şi ascunzându-şi cu grijă marea şi minunata lui ştiinţă; [...] destoinicii mei învăţăcei şi poate şi alte câteva minţi curioase, citind năstruşnicele titluri ale unor cărţi născocite de mine, ca: *Gargantua*, *Pantagruel*, *Uscă-Duşcă*, *Despre bob cu slănină* şi altele, să nu vă pripiţi a spune că-n ele n-ar fi înfăţişate decât pozne, năzdrăvănii şi cai verzi pe pereţi, [...] nu vă opriţi la tâlcul şăgalnic al cuvintelor, cela ce se arată la prima vedere, ci încercaţi să tălmăciţi înţelesul înalt a ceea ce v-a fost povestit cu inima deschisă”15. Deci, chiar dacă vinul şi excesul bahic în general însoţesc întreaga existenţă a celor doi mari protagonişti, nu trebuie scăpat din vedere faptul că această *lăcomie* ascunde de fapt o filosofie practică, o deschidere către viaţa dedicată cunoaşterii lucrurilor. Sensul filosofic al setei nestăvilite se referă la nevoia de a cunoaşte valorile culturale ale Antichităţii. „Tratatele de retorică”, notează James Turner, „au recreat idealul antic al oratorului expert în elocuţie şi gestică, la fel ca şi în tehnica verbală. Rabelais întruchipează acest ideal prin obişnuita sa exagerare înţeleaptă, atunci când îl descrie pe învăţăcelul medieval ca pe un bădăran, expert doar în jocurile de copii; în contrast cu noul tineret educat, frumos ca o pictură, care oferă discursuri improvizate într-o latină perfectă, fără cea mai mică ezitare”[16]. Iar ca exemplu al educaţiei umaniste rabelaisiene, care rezumă în ce constă ficţiunea ironică a autorului francez, ne putem referi la scrisoarea lui Gargantua către fiul său, în care acesta îl îndeamnă părinteşte să se pună (în mod serios) cu burta pe carte şi să înveţe din toate domeniile cunoscute, la fel

14 François Rabelais, *op. cit.*, pp. 19-20
15 *Ibidem*, pp. 11-12
16 James Grantham Turner, „Literature”, în Guido Ruggiero, *op. cit.*, p. 368 („Rethoric treatises recreated the ideal of the ancient orator in elocution and gesture as well as in verbal technique. Rabelais dramatizes this with his usual wise exaggeration when he presents the medieval schoolboy as a slovenly lout, expert only in children`s games; in contrast the newly educated youth, beautiful as a picture, delivers impromptu speeches in perfect Latin without the slightest hesitation.” trad. n.)

BDD-V611 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:53:16 UTC)

cum se proceda şi în cadrul marilor şcoli filosofice ale vechii Grecii.17 Prin urmare, lăsând deoparte plăcerea fiziologică pe care o provoacă vinul, Rabelais urmăreşte, de fapt, să stârnească setea de cunoaştere şi să atingă plăcerea spiritului.

„Filosofia existenţială" a lui Rabelais, dacă o putem numi astfel, se distinge prin acest apetit insaţiabil al uriaşilor, prin dragostea lor pentru mâncare, băutură şi tot ceea ce este lumesc şi spiritual deopotrivă.18 Iar asta pentru că Rabelais concepe natura umană atât în lumina bucuriilor sufleteşti, cât şi a celor trupeşti. „Răscumpărarea păcatului originar prin ascetism nu l-a preocupat", scrie Sorina Bercescu legat de interesele şi intenţiile umanistului francez, „fiind convins că fiinţa umană trebuie să pună în mişcare toate forţele vieţii pentru a duce o existenţă firească"[19]. La fel ca în cazul lui Erasmus, pentru fostul călugăr francez omul nu este cu-adevărat om decât dacă e înţeles într-un mod complet. De aceea, omul rabelaisian, spre deosebire de omul „medieval", nu este doar vesel, ci şi tolerant şi înţelegător faţă de oameni. Iar din moment ce natura umană nu este perfectă, Rabelais consideră că atitudinea cea mai potrivită, numită de el *pantagruelism*, trebuie să reflecte o bună dispoziţie a spiritului.

Deşi îndemnul la voioşie al lui Rabelais pare a fi exagerat, acesta se explică prin faptul că gândirea rigidă a scolasticii avea nevoie de un răspuns pe măsură. Dispreţului medieval al trupului, respectiv felului în care Biserica înfăţişa această lume, ca un spaţiu decadent, propice doar ascetismului, Rabelais le opunea cu emfază incredibilele vieţi şi idei ale giganţilor. Iar în acest sens, demnă de menţionat e descrierea mănăstirii *Thelema,* pe care Fratele Ioan o întemeiază cu încuviinţarea lui Gargantua. Este vorba de un lăcaş paradisiac asemănător celorlalte utopii ale Renaşterii: *Cetatea Soarelui* de Tommaso Campanella, *Utopia* de Thomas Morus, *Noua Atlantidă* de Francis Bacon. În cadrul acestei abaţii neobişnuite sălăşluieşte o lume perfectă, pe care umanistul o prezintă astfel: „Locul unde-şi duceau thelemiţii viaţa era numai podoabă şi frumuseţe. [...] Pentru desfătarea femeilor şi-a bărbaţilor erau prevăzute toate cele câte fac viaţa frumoasă şi senină. Peste tot erau piscine de-not, băi cu apă-nmiresmată, amfiteatre, locuri pentru întreceri cavalereşti, hipodromuri, locuri pentru jucat mingea şi tot felul de alte jocuri. Livada era plină cu toate neamurile de pomi, iar la capătul ei se-ntindea un parc uriaş, mişunând de tot felul de sălbăticiuni. [...] Viaţa li se desfăşura nu după legi ori canoane, ci după voinţa şi liberul lor arbitru, singura regulă a tagmei thelemite fiind: «FĂ CE-ŢI PLACE!» Şi thelemiţii se sculau când le plăcea, mâncau atunci când le era foame, beau când le era sete, se culcau atunci când le era somn"20. Rezultă de aici o relativitate morală care, în primă instanţă, ne poate duce cu gândul la un hedonism desfrânat, însă libertinajul prezentat de Rabelais reflectă mai degrabă o conştiinţă ce se situează, în termeni nietzscheeni, *dincolo de bine şi de rău*. Sau, într-un alt sens, am putea spune că dictonul Thelemei trebuie înţeles în acord cu maxima celebră a Sfântului Augustin: „Iubeşte şi fă ce vrei!", deoarece Rabelais precizează, în cele din urmă, că „viaţa nu le trecea nici fără de folos şi nici în neorânduială. Nu leneveau, nu se lăcomeau, ci căutau să-şi ducă traiul pentru

17 *Cf.* François Rabelais, *op. cit.*, p. 132

18 „Uriaşii" lui Rabelais pot fi interpretaţi ca fiind şi o metaforă a marilor spirite ale Antichităţii greceşti şi romane. Spre exemplu, referindu-se la înţelepciunea tatălui său Grandgousier, uriaşul Gargantua aminteşte de o idee cunoscută a lui Platon: „căci Platon spune undeva că atunci vor fi republicile fericite când conducătorii vor gândi şi gânditorii vor conduce!" *Ibidem*, p. 92

19 Sorina Bercescu, *op. cit.*, p. 93

20 François Rabelais, *op. cit.*, pp. 103-104

BDD-V611 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:53:16 UTC)

cât mai marele folos al trupului şi, mai ales, al minţii”21. Prin urmare, acest lăcaş este orice altceva numai mănăstire nu. De fapt, în virtutea celor descrise, Thelema „e anti-mănăstirea”22. Nu numai că nu seamănă cu nicio mănăstire, dar este cu totul opusă structurii ierarhice, rigorii şi obiceiurilor bisericeşti. Ea readuce în atenţie câte ceva din idealurile de viaţă ale Antichităţii greceşti, putând fi comparată chiar cu *Republica* lui Platon sau cu *Grădina* lui Epicur.

Datorită caracterului său antidogmatic, anticlerical, dar mai ales libertăţii imaginative prin care răstoarnă orice ierarhie, sacră sau profană, am putea crede că Rabelais ar fi fost un ateu. Însă, la fel ca în cazul altor umanişti ai Renaşterii, scriitorul pantagruelic e un credincios atipic, care priveşte dincolo de contradicţiile formale dintre religii, înspre fondul lor comun. Realizând un fel de sinteză între concepţiile religioase greceşti, iudaice şi creştine, Rabelais dovedeşte că nu este un autor fanatic, oricât de zeflemitor ar fi fost cu teologii de la Sorbona. Dezaprobarea pe care şi-o exprimă faţă de aceştia, pe alocuri sarcastică, este de obicei umoristică, întrucât îi invită inclusiv pe cei vizaţi la râsul dimpreună cu ceilalţi, nicidecum la un rânjet duşmănos. În rezumat, trecând peste aparenţa glumelor sprinţare, importanţa limbajului umoristic al lui Rabelais constă în optimismul şi bucuria de a trăi pe care le insuflă, altfel spus, în transfigurarea oricărui neajuns sau suferinţă cu care omul se confruntă de-a lungul vieţii. La aceasta se reduce „filosofia practică” a acestui „gigant” al Renaşterii.

***Menţiune**: Această lucrare a fost finanţată din contractul Cercetători competitivi pe plan european în domeniul ştiinţelor umaniste şi socio-economice. Reţea de cercetare multiregională (CCPE) – POSDRU/159/1.5/S/140863 proiect strategic „Programe doctorale şi postdoctorale – suport pentru creşterea competitivităţii cercetării în domeniul Ştiinţelor umaniste şi socio-economice” cofinanţat din Fondul Social European, prin Programul Operaţional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.*

Bibliografie

Bercescu, Sorina, *Istoria literaturii franceze. De la începuturi şi până în zilele noastre*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970.
Erasmus din Rotterdam, *Elogiul nebuniei sau cuvântare spre lauda prostiei*, Editura Minerva, Bucureşti, 2000.
Febvre, Lucien, *Religia lui Rabelais. Problema necredinţei în secolul al XVI-lea*, vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996.
Febvre, Lucien, *Religia lui Rabelais. Problema necredinţei în secolul al XVI-lea*, vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998.
Huizinga, Johan, *Erasm*, Humanitas, Bucureşti, 2007.
Rabelais, François, *Gargantua şi Pantagruel*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968.
Turner, James Grantham, „Literature”, în Guido Ruggiero, *A Companion to the Worlds of the Renaissance*, Blackwell Publishing, Oxford, 2007.

21 *Ibidem*, p. 104
22 Lucien Febvre, *Religia lui Rabelais. Problema necredinţei în secolul al XVI-lea*, vol. I, ed. cit., p. 133

BDD-V611 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:53:16 UTC)